

УДК 930.1(477)»18/19»:316.344.7

Лариса Буряк

ЖИТТЯ НА МАРГІНЕСАХ АБО ОБРАЗ ШИНКАРКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЧНІЙ СПАДЩИНІ (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.)

В статті досліджуються історіографічні аспекти висвітлення жіночого образу шинкарки як соціального феномену ранньомодерного українського суспільства. Особлива увага приділяється творам Ореста Левицького, в яких складний внутрішній світ шинкарки, її життя на маргінесах українського соціуму знайшло найбільш повне і яскраве відображення.

У XVI – XVII ст. на багатьох українських іконах Страшного суду серед зображень чисельної людності, що відбуває вічне покарання за свої земні гріхи, звертає на себе увагу один жіночий образ, який вирізняється особливою екстравагантністю на загальному фоні. Це шинкарка – господиня корчми або шинку, яку українська іконописна традиція представляла, як правило, за певним канонам, а саме, із кружкою келихом у руках, у супроводі чорта, що, схилившись, таємничо нашіптував їй на вухо. Іконописні сюжети дають підстави припустити, що постать шинкарки займала одне з помітних місць в українському соціумі. Інакше, чим можна було пояснити таку прискіпливу увагу до неї з боку іконописця? Адже бути намальованою на іконі, хоч і в досить сумнівному товаристві, означало у будь-якому разі «заслужити» це право в той чи інший спосіб, опинившись у центрі уваги громади. Невипадково українська історіографія та етнографія, зацікавившись жіночою проблематикою у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., звернули увагу на шинкарку як соціальний феномен українського ранньомодерного суспільства.

Особлива роль у дослідженні цієї суперечливої й неоднозначної категорії жіноцтва належала Оресту Левицькому. Історик, археограф, етнограф, правознавець, О.Левицький протягом тривалого часу працював секретарем Київської археографічної комісії. Безпосередній доступ до величезного масиву історичних джерел надавав йому можливість реалізувати свої дослідницькі інтереси, пріоритетними серед яких були родинний побут, шлюбне право, становище жінки, включаючи її соціальний статус, взаємини із громадою, чоловіком, дітьми, інтимне й публічне життя. Об'єктами дослідження О.Левицького виступали як жінки, так і чоловіки різних соціальних верств українського суспільства. Це були аристократи, шляхта, козацька старшина, рядові козаки, селяни, міщани, а також удови, мельники, пономарки, шинкарки, ченці та ін., отже, всі ті, що вкупі складали ранньомодерний український соціум в усій його багатоманітності, різнобарвності та суперечності. Історик був переконаний, що буденне життя, навіть коли воно точиться «кволю, безбарвно, в дрібній буденній клопітні...» є не менш важливим і цікавим для дослідження, ніж «блискучі масові рухи», бо еволюційні процеси відбуваються щомиті, навіть тоді, коли, на перший погляд, нічого не відбувається¹. Інтерес української історіографії XIX – поч. XX ст. до побутового, приватного, інтимного історичного минулого українського суспільства знаходився у площині тогочасної світоглядної та нерозривно пов'язаної з нею історіографічної парадигми, суть якої полягала в усвідомленні того, що без знання простого життя, його «дрібниць» немає розуміння історії². О. Левицький належав до тих істориків, які були переконані, що розуміння історії важливіше за окремі історичні факти і саме воно потребує розкриття конкретних учинків людей, їхніх мотивів, викликаних певними обставинами та особливостями епохи. Він одним із перших наблизвся і навіть окреслив горизонти тих історичних досліджень, які в майбутньому стануть основою західноєвропейської історіографії, а її представники продемонструють невичерпні можливості дослідження внутрішнього світу конкретної людини.

Джерельна база досліджень О.Левицького мала свою специ-

фіку. Враховуючи те, що XVII ст. майже не залишило мемуарів, епістолярної спадщини, а також повноцінної української літератури, які могли би розкрити «таємниці» щоденного життя, історикиві довелось покладатись ледь не на єдине джерело – це судові акти. В рукописному примірнику своїх «Нарисів народного життя в Лівобережній Україні в другій половині XVII ст.», який, до речі, був написаний українською мовою і позиціонував не Малоросію, як це було у друкованому варіанті, а Лівобережну Україну, автор подав широкий коментар щодо цих джерел. Він зауважував, що на відміну від Правобережної України, джерельна база якої була представлена майже шістьма тисячами актових книг судів гродських, земських, магістратських, актові матеріали Гетьманщини стали відомими тільки на кінець XIX – поч. XX ст. Це були такі документи, як Ніжинські магістратські книги, уривки, із яких надрукували «Чернігівські Губернські Відомості» у 1887 р., актові книги Бориспільського ратушного уряду, надруковані у «Киевской Старине» у 1892 р., а також книги Борзенського сотенного та Полтавського полкового судів, які були передані істориком О.М.Лазаревським до бібліотеки Київського університету. Крім того, була опублікована низка урядових актів із козацьких старшинських архівів Свічок, Вакуловичів, Александровичів тощо.

При укладанні «Нарисів народного життя в Лівобережній Україні в другій половині XVII ст.» О.Левицький користувався переважно актами Полтавського полкового суду та деяких інших козацьких судів, про які він сам говорив, що «кращого матеріалу для нашого завдання ми не змогли б і побажати: навряд чи знайдуться інші судові акти, щоб вони могли так яскраво й повно освічувати народне життя, як акти Лівобережної України»³. Крім уже згаданих чотирьох повних книг Полтавського полкового суду, що знаходились у О.М.Лазаревського, а потім потрапили до бібліотеки Київського університету, дві книги того ж суду знайшлися у Чернігівському музеї ім. В.В.Тарновського і були видані В.Л.Модзалевським у «Трудах» Полтавської Архівної Комісії. Ще одна книга Полтавського полкового суду

виявилась на той час у колекції професора О.Ф.Кістяківського і була придбана Національною бібліотекою Української Академії Наук на початку ХХ ст.

При всій значущості актових книг як історичного джерела, слід було зважати на те, що інформація судових справ відображає, у першу чергу, скандальні історії, де віддзеркалювалися не кращі вчинки людей, а зовсім навпаки. Отже, для історика існувала явна загроза того, що соціальні процеси, характери людей, їхні стосунки могли бути представлені однобічно, у світлі негативному, крізь призму кримінального світу. Розуміючи, що картина суспільства може бути дещо викривленою, оскільки, актові книги полкових козацьких судів – масив джерел із відповідним спектром людських дій і вчинків – О.Левицький зауважував: «Здесь вся Малороссия времен Самойловича и Мазепи, правда, преимущественно в лице своих порочных граждан, но и самые их пороки и преступления нередко так своеобразны, так резко запечатлены характером того оригинального быта и века»⁴. І все ж таки, на його переконання, у тій добі «пороков было больше, нежели добродетелей, и поэтому отрицательные типы южно-русских женщин XVI – XVII ст. отличаются изобилием и разнообразием»⁵.

До списку «порочних громадян» Малоросії потрапили і шинкарки. Вони дійсно часто фігурували у тодішніх судових справах. Але поставало питання: наскільки шинкарка була негативним соціальним типом по своїй природі? Українська етнографічно-історіографічна традиція не давала однозначної відповіді на це питання. Справа полягала в тому, що для одних шинкарка була уособленням гріха і зла, для інших, навпаки – втіленням природної розкутості та веселощів, без яких неможливо було уявити собі буденне життя. У будь-якому разі, бути шинкаркою вже означало кинути свого роду виклик суспільству та опинитися на його узбіччі. Сама професія за своєю природою була неоднозначною. Вона по-різному трактувалась і сприймалась суспільством і передбачала готовність до осуду, підозрювань, чуток та звинувачень. Суперечливість образу шинкарки, зазвичай, була зумовлена його формуванням у за-

гальному українському соціокультурному просторі, складовою частиною якого було шинкарство як специфічна сфера господарського життя із рядом характерних чинників. Відповідно до цього і образ шинкарки творився громадою та сприймався нею крізь призму виробництва, яке одночасно було як привабливо прибутковим, так і спокусливо небезпечним.

Історично склалось так, що шинкарство, будучи надзвичайно поширеним, являло собою один із особливо прибуткових і популярних бізнесів в Україні. Це було пов'язано із великою кількістю вирощуваного тут зерна, його дешевизною, а також із ліберальною податковою політикою влади щодо так званого винокуріння. Свобода винокуріння в українських землях була традицією, яка ретельно оберігалась й культивувалась протягом не одного століття. Навіть у 1654 р. Б.Хмельницький не забув про це нагадати московській стороні, укладаючи Переяславську угоду. Відомо, що в подальшому гетьманські уряди робили декілька спроб обмежити цей промисел, поставивши його під свій контроль, але «заведення оренд викликали загальне роздражнення і за часів Мазепи їх було залишено»⁶, а у 1743р. Єлизавета Петрівна у грамоті слобідським полкам підтвердила право «шинок держать, вино курить и шинковать безошлинно»⁷.

Шинок, як і саме українське суспільство, зазнав суттєвих змін протягом історії. Первісно, це була багатофункціональна установа, що задовольняла не лише вузько побутові, але й соціальні та культурні потреби громади. Він виник як місце, де подорожуючі могли знайти притулок на ніч, куди люди збирались для спілкування, обміну новинами та розваг. Історична специфіка шинків полягала у тому, що це було щось на зразок сільського клубу, куди в неділю або святкові дні сходилося багато людей, причому, не лише тільки чоловіків, але і жінок, аби приємно провести час, вільний від повсякденної роботи. «Даже духовные лица...не считали зазорным заходить в шинок для приятельской беседы»⁸. У західних слов'ян, наприклад, у корчмах – шинках протягом довгого часу навіть оголошувались постанови уряду, проводилися судові процеси, розглядалися всілякі спірні справи⁹.

Згодом шинок перетворився на специфічну територію, що умовно уособлювала різні світи. З одного боку, це було місце тимчасової втечі від психологічного неблагополуччя, повсякденної рутини та обов'язковості. Це був своєрідний простір, де людина знаходила звільнення від важкої праці, або складних домашніх обставин, конфліктів та непорозуміння в сім'ї, де можна було відчутися на мить вільним від штучних умовностей, звільненим від своїх комплексів та щоденних негараздів і в той же час позбутися тяжкого почуття самоти, заповнити внутрішню порожнечу, вибратися з давнього переживання безглуздості власного існування. Шинок надавав можливість знайти, хоч і на короткий час, усамітнення від реального світу, пережити почуття внутрішньої свободи. «У кого не було свого семейного угла, кто тяготился одиночеством, кого грызла «журба-печаль», тот также шел в шинок, чтобы размыкать на людях тоску, затуманить голову хмелем или же утешиться ласковым взглядом чернобровой шинкарки»¹⁰.

Крім «благополучних» відвідувачів, серед яких було чимало поважних громадян, сімейних пар, бажаючих весело провести час, тут зустрічались клієнти «сумнівної» репутації, які формували негативний імідж цього розважально-побутового закладу. До останніх належали, наприклад, «прохожие козаки» і «проезжие чумаки», «мандрованые дяки» і «волочащиеся чернецы», навіть, розбійники. Зрозуміло, що шинок не міг не обернутися своєю іншою стороною. Він часто ставав місцем, яке ототожнювалось у громадській свідомості із аморальністю, розпустою, пияцтвом, як соціальним злом, навіть криміналом. Подвійність стандартів українського соціуму щодо шинкарства та шинків була у повній мірі екстрапольована на шинкарок, які, відповідно, виступали у свідомості української громади своєрідним уособленням двох начал – грішного і праведного, доброго й злого. Звідси – дуалістичність цього жіночого образу, його неоднозначне відбиття в етнографічних джерелах, суть якого намагались осягнути українські історики кінця XIX – початку XX ст. у своїх дослідженнях.

Етнографічний образ шинкарки був відмінним від історіографічного. Для першого характерним був домінуючий романтичний ореол, який репрезентував цю жіночу постать як «постоянного друга и посестру народных героев»¹¹. Тип шинкарки в етнографії, а скоріше, її стереотип – це відомий образ козацького епосу «Насті Горовой, шинкарки молодой» із відповідним любовно-лагідним ставленням і зверненням до господині шинку:

*Шинкарочка молода, усип меду ще й вина.
Усип меду ще й горілки – тепер в мене нема жінки.
Журба мене з ніг валяє, а я з туги та з печалі
Піду в корчму загуляю, шинкарочку одвідаю.*

В той же час етнографічна традиція рельєфно зафіксувала розмежування гендерної рецепції шинкарки. Жіноче та чоловіче сприйняття цього образу не було тотожним. Відбите в українському фольклорі чоловіче сприйняття, підтверджує, що в багатьох випадках господиня шинку слугувала єдиною розрадою невеселого життя, була спасінням від самотності й джерелом життєвої наснаги багатьох чоловіків. У жіночому фольклорному психологізмі звучали насторожливо-тривожні настрої, які демонстрували скоріш негативне ставлення жіночої статі до шинка і шинкарки: «Іди ж, та гляди мені не заходь у шинок, бо я буду знати»¹².

Українська історіографія кінця XIX – початку XX ст. намагалась критично підходити до осмислення цієї специфічної категорії українського соціуму, хоча самі дослідження проводились за умов домінування романтичних та патріархальних схем у жіночих студіях з усіма обмеженнями, які ними накладалися¹³. О.Левицький, наприклад, намагався уникати ідеалізації образу шинкарки, поширеного в етнографії. В його нарисах відсутні штучність, ілюзії щодо жіночої природи, або романтизації реального життя, немає відірваності від конкретно-історичного часу та подій. Історик намагався осмислити соціальний і психологічний дуалізм цієї загадкової жіночої постаті, аналізуючи її

у контексті подій, органічно пов'язуючи особливості характеру та поведінки із психологічним станом суспільства, також із історичними процесами, що відбувались в історії України. Та все одно, це була шинкарка очима історика – чоловіка, а її власний голос загубився у тодішніх світоглядних стереотипах.

Припускалось, що шинкарками ставали непересічні особи із сильним характером, налаштовані на виклик суспільству, на боротьбу за здобуття комерційного успіху, готові відстоювати свої інтереси у судах, не боячись гласності і того, що їхнє приватне життя стане підставою для чуток, осуду тощо. Сила характеру вимагалась, у першу чергу, жорсткою конкуренцією, оскільки свобода винокуріння, його беззаперечна вигода привели до того, що велика кількість людей присвятила себе цій справі. Серед власників шинків були старшини, просто заможні козаки, міщани, представники духовенства, цехи, братства, монастирі. Але хто би не володів цим бізнесом, його успіх багато в чому залежав від того, хто безпосередньо зустрічав і приймав гостей, слідкував за порядком, забезпечував безперебійну роботу цього закладу. Конкуренція, що існувала у цьому надзвичайно популярному бізнесі, «примувала підприємців особливо дбати про вибір людей, яким доручався продаж трунків, бо від їх зграбності, уміння обійтися з покупцями і навіть заманити їх до свого шинку більш-менш залежала доходність»¹⁴. О.Левицький був переконаний, що жінка у цьому бізнесі відтіснила чоловіка й шинок став місцем панування шинкарки, бо саме українська жінка була більш схильною до торгівлі, аніж чоловік, оскільки торгівля вимагала гнучкості, властивої більш жінкам, ніж чоловікам¹⁵. Але пересічна жінка із ординарними властивостями навряд чи змогла би впоратися із шинкарством, оскільки від шинкарки вимагалось «немало ума, женской изворотливости и известная доля беззастенчивости», аби догодити гостям, які цінували, як «доброкачественность напитков, так и ласковость шинкарки»¹⁶.

В той же час ця професія користувалась поганою репутацією і існувало переконання, що займалися нею жінки, яким не було, що втрачати: «покинутые мужьями жены, опороченные вдовы

и «покрытки»»¹⁷. Часто шинкарок навіть підозрювали у зв'язках із розбійниками-пребишами, що жили за рахунок грабунків. Якщо у місті чи на селі траплялись пограбування, то в першу чергу обшуки проводили у шинкарок, що інколи було небезпідставно. В одному із нарисів О.Левицького аналізувалась судова справа шинкарки, яка таємно жила із розбійником і мала від нього дитину¹⁸. Слід зауважити, що пребиши, як небезпечні асоціальні угруповання, переслідувались і в разі арешту жорстоко карались владою, їх піддавали всіляким тортурам та катуванням. Отже, життя із таким чоловіком було неспокійним і небезпечним, свідчило про відчайдушність жінки, якій, або дійсно не було, що втрачати, або, яка не боялась публічного осуду і не переймалась страхом опинитись самій поза громадою. Подібні випадки ще більше підтверджували і закріплювали існуючі стереотипні упередження щодо шинкарок, відкидаючи цих жінок на узбіччя цивілізаційного простору.

Щодо моральності шинкарок, то вона, згідно упередженням громади, була відсутньою у цієї категорії жінок. Їх зазвичай вважали «нецнотами», часто «чарівницями», пов'язували із «нечистою силою», чортом тощо. Історичні дослідження О.Левицького підтверджують етнографічний стереотип шинкарки у жіночій рецепції. Негативний образ шинкарки Ганки в одному із нарисів О.Левицького, представлений у судовій справі крізь призму її потенційної свекрухи Кузьмихи. Ганка, очевидно, прагнула одружитися із молодим парубком Тимком, який часто відвідував шинок. Але мати Тимка, налаштована проти цього шлюбу, який вона вважала соромом для роду, «умоляла и заклинала сына не позорить их честного рода этой женитьбой и взять за себя другую девушку, которую она сама для него выбрала»¹⁹. Чим так не догодила шинкарка потенційній свекрусі? Кузьмиха була переконана, що Ганка «бавилась чаровництвом», інакше чим іншим вона могла привабити до себе її сина. На її думку, шинкарка була «підстаркувата», «злиденна негіпаха», не мала «ні вроди», «ні хисту», а про її «нецнотливе життя» і говорити не варто, бо «кто же видел цнотливую шинкарку. Недаром

полтавський отець Протопоп отказывал шинкаркам в святом причастии»²⁰. У лаконічних епітетах, якими Кузьмиха «нагородила» у суді свою небажану невістку, ще раз підтверджувалась поширена негативна жіноча реакція на шинкарок в цілому.

Шлюб із шинкаркою засуджувався українською громадою і був скоріше виключенням, аніж правилом. Він вважався негідним, перш за все, через упередження, які громада сформувала по відношенню до цієї категорії жіноцтва протягом не одного століття. У зв'язку з цим поставало доречне питання щодо ставлення самих шинкарок до шлюбу? Що для них було пріоритетнішим – свобода на маргінесах суспільства чи сімейні обов'язки і пристойний імідж? Історики давали однозначну відповідь на це питання в межах існуючих на той момент патріархальних історіографічних схем. О.Левицький був переконаний, що тільки найлегковажніші могли залишатись довго у цьому бізнесі. На його думку статус заміжньої жінки міг повернути їм репутацію, що для багатьох з них, на його думку, було важливим. Як видно із аналізу джерел, шинкарки дійсно часто прагнули будь-якою ціною вийти заміж, звертаючись навіть за допомогою до судів, як це було із шинкаркою Хвеною. У нарисі «Обдурена шинкарка» О.Левицький, аналізуючи справу полкового суду, позначену 1691 р., коментує, що «Хвена поила, кормила Грицька Бондаренка, розраховуючи, що він одружиться із нею»²¹, навіть народила дитину. Переконавшись в тому, що стала жертвою обману, вона не злякалась оприлюднення і подала на Грицька скаргу до суду. Суд виніс несподівано жорсткий вирок, на який, можливо, жоден із фігурантів справи не очікував, а саме, Грицька Бондаренка було засуджено до смертного покарання, однак потім було замінено на вигнання його із села, хоча сам винуватець був вже готовий після всього одружитися із шинкаркою. Жорсткість, навіть жорстокість вироку у даному випадку була викликана не тим, що суд виступив на стороні жінки, намагаючись захистити її інтереси. Навряд чи він дбав скільки-небудь про її майбутнє, але таким суворим чином за існуючими законами карались дошлюбні інтимні стосун-

ки в українському ранньомодерному суспільстві. В цій історії Хвена мала б теж зазнати серйозного покарання, але їй пощастило більше, бо суд його не виніс. Можна лише припускати, що суд проявив гуманність, інколи властиву козацьким тогочасним судам, взявши до уваги те, що у шинкарки була дитина і було б несправедливо, аби вона так само стала жертвою обставин і суворого законодавства. Невідомим лишається також те, чи сама Хвена очікувала такого результату? Адже вона все одно залишилась без чоловіка і мусила задовольнятися лише почуттям звичайної помсти.

З іншою шинкаркою Гапкою суд обійшовся значно суворіше: її було вигнано з села за інтимні стосунки із мельником Кіндратом. Мельника, імідж якого в українській громаді дещо був подібним до шинкаркиного, адже він вважався ловеласом, який вмів «сводити с ума молодых вдов и легкомысленных мужних жен», суд засудив до страти²². Обидва, і шинкарка, і мельник стали заручниками як своєї упередженої «репутації», так і жертвами суворого закону, який нещадно карав порушників громадської моралі.

В контексті цього сюжету, який привернув увагу О.Левицького, доречним було питання щодо співвідношення приватної та публічної сфер життя, їхніх меж та вузлів перетину і розмежування в умовах ранньомодерного соціуму. Історик не випадково зробив відповідний коментар щодо означеної теми: «При малолюдности тогдашних даже городских поселений, почти все односельцы знали лично друг друга, жизнь каждого протекала у всех на виду, и не было возможности укрыться дурному поступку. Пословица же «моя хата с краю», очевидно сложилась впоследствии, при других общественных и административных порядках»²³. Отже, таке поняття, як «приватне життя» було відносним і умовним. Приватне життя практично не було відокремленим від громади, яка контролювала і активно втручалась в самі інтимні сфери людських відносин. З історії, що трапилась із шинкаркою та мельником, відомо, що все село знало і говорило про їхні близькі стосунки. Найбільш «завзяті» навіть слідку-

вали та «полювали» за ними, аби мати нагоду здобути матеріальні «докази прелюбодійства» у вигляді відрізаних піл кожуха і сорочки, як вимагалось законом та віддати винуватців до суду за їхню аморальність.

Для громади не мало значення, що Гапка була «не то вдовою, не то «безмужней женой», так как в течение уже нескольких лет ни она сама, никто другой не могли с точностью сказать, где ее муж и существует ли он вообще на свете»²⁴. О.Левицький не випадково підкреслював фактично незалежний статус шинкарки. На його думку, як людини зовсім іншої епохи та іншого світогляду, цього було б достатньо, аби громадськість залишила Гапку та її коханця у спокої і не втручалась у їхнє приватне життя. Але громаду, як зрозумів історик, мало турбувало, як себе почувала жінка, вона мало переймалась її психологічним станом та матеріальним становищем. Увага громади, її обурення були зосереджені на одному, а саме, що шинкарка у будь-якому випадку була потенційним носієм аморальності. Крім того, безшлюбні інтимні стосунки, без винятку, для громадської думки були табуовані як такі, що повинні смертельно каратися судом.

Дивні, якщо не сказати підступні і жорстокі дії української громади по відношенню до приватного життя ще раз підтверджують, що для людини XVII ст. «жорстокість» асоціювалась з цілком інакшими рамками поведінки, ніж сьогодні»²⁵. В той же час ці дії стають більш зрозумілими, якщо виходити з того, що люди в тій чи іншій ситуації діяли за мотивами своєї епохи. Якщо не знати тих мотивів, то і дії людей будуть виглядати незрозумілими. «Когда вы стараетесь объяснить себе, почему человек, живший 200 или 400 лет тому назад, поступал так, а не иначе, вы должны одновременно сказать две противоположные вещи: «Он такой же, как ты. Поставь себя на его место». – и: «не забывай, что он совсем другой, он – не ты. Откажись от своих привычных представлений и попытайся перевоплотиться в него»²⁶. Історичні розвідки О.Левицького дали можливість наблизитись до розкриття неоднозначності природи шинкарки як соціальної категорії, без якої неможливо уявити україн-

ське ранньомодерне суспільство, але не дали відповіді на цілий ряд питань. Наприклад, домінуючий патріархальний підхід в історичних дослідженнях залишав поза увагою власну позицію шинкарки в суспільстві, її самосприйняття та самооцінку. Імідж шинкарки, що вибудовувався на підставі джерел, був своєрідним конструктором громадської думки переважно у вигляді або жіночої вербалізації, або судового вироку. Історики, які намагалися бути об'єктивними і не ухилятися від джерела, все ж таки не були вільними від тиску історіографічних схем і їм не завжди вдавалось усвідомити, що «вся проблема состоит в том, чтобы расслышать ответы людей прошлого, а не спешить с навязыванием им своих собственных ответов»²⁷.

Обмеженість тогочасних історичних досліджень ні в якому разі не принижує їхнього сучасного історіографічного значення, хоча і не виключає критичного ставлення до них. Причина обмеженості української історіографії криється, перш за все, у щирій відданості і прихильності більшості тодішніх істориків принципам позитивізму, який хоча і став їхнім гальмом на початку ХХ ст., але продовжував домінувати в історіографічній практиці. Такі підходи, на жаль, унеможлилювали реконструкцію внутрішнього світу ранньомодерного українського соціуму, його ментальності та ідеології, форм самоусвідомлення, поглядів на довколишній світ тощо. Тим не менш, на відміну від етнографії, історіографія давала більш повний, різнобарвний та багатогранний образ шинкарки, не обмежуючись оцінками лише у системі координат: «гарний» – «поганий». Цей образ, представлений в історичних працях, був втіленням широкого спектру людських якостей, своєрідним синтезом природних властивостей окремих жінок, та навичок, набутих ними під час складних життєвих випробувань. Дослідження О.Левицького піднімають завісу над цим таємничим жіночим образом, засвідчуючи, що поява шинкарки на іконних зображеннях страшного суду у супроводі чорта не була випадковою.

---

1. Академік Орест Левицький. Нариси народного життя в Лівобережній Україні в другій половині XVII ст. Інститут рукопису Націо-

нальної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (далі ІР НБУВ). – Ф. І. – Од. зб. 33898. – Арк. 5.

2. Ю.М.Лотман. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русско-го дворянства (XVIII–начало XIX века). – СПб., 2002. – С. 13.

3. Академік Орест Левицький. Нариси народного життя в Лівобережній Україні в другій половині XVII ст. – ІР НБУВ. – Ф. І. – Од. зб. 33898. – Арк. 10.

4. Левицький О. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII в. – К., 1902. – С. 8.

5. Там само.

6. Академік Орест Левицький. Нариси народного життя в Лівобережній Україні в другій половині XVII ст. – ІР НБУВ. – Ф. І. – Од. зб. 33898. – Арк. 205.

7. Энциклопедический словарь. Ф.А.Брокгауз, И.А.Эфрон. – 1895. – Т. XVI (31). – С. 360.

8. Левицький О. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII в. – К., 1902. – С. 147.

9. Энциклопедический словарь. Ф.А.Брокгауз, И.А.Эфрон. – 1895. – Т. XIII (26). – С. 774.

10. Левицький О. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII в. – К., 1902. – С. 148.

11. Энциклопедический словарь. Ф.А.Брокгауз, И.А.Эфрон. – 1895. – Т. XVI (31). – С. 360.

12. Словник української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: В чотирьох томах. – Т.4. Р–Я / НАН України. Інститут української мови. – К.: Наук. думка, 1997. – 495 с.

13. Жіночі студії ґрунтувались на ідеалізації ролі жінки в Україні у XVI–XVII ст., доводячи, що жінка почувала себе морально сильною, психологічно впевненою у будь-яких ситуаціях, включаючи свої стосунки із чоловіком та громадою, зокрема; користувалась широкою особистою і майновою незалежністю, майже не поступаючись повнотою своїх громадянських прав представникам чоловічої статі. Див.: О.Левицький. Южно-русская женщина в XVI–XVII ст. // Иллюстрированный сборник Киевского литературно-артистического общества. – К., 1900; Его же. О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI–

XVII вв. // Русская старина. – 1880. – ноябрь; Его же. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII в. – К., 1902; Его же. Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI–XVII вв. // Архив Юго-Западной России. – 1909. – Ч. 8. – Т. III.

14. Академік Орест Левицький. Нариси народного життя в Лівобережній Україні в другій половині XVII ст. – ІР НБУВ. – Ф.І. – Од. зб. 33898. – Арк. 205.

15. Левицкий О. Очерки народной жизни в Малороссии... – С. 147.

16. Там само. – С. 148.

17. Там само. – С. 149.

18. Там само. – С. 23.

19. Там само. – С. 53.

20. Там само.

21. Там само. – С. 149.

22. Там само. – С. 151.

23. Там само. – С. 19.

24. Там само. – С. 151.

25. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К., 2002. – С. 227.

26. Лотман Ю.М. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII–начало XIX века). – СПб., 2002. – С. 13–14.

27. Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. – М., 1990. – С. 9.

Larisa Burjak

MARGINAL LIFE OR SHYNKARKA'S IMAGE IN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHICAL TRADITION (THE END OF THE XIX-th – THE BEGINNING OF THE XX-th CENTURIES)

The article investigates the historiographical aspects to identify the phenomenon a shynkarka as a barrier of specific social idea in the early modern Ukrainian society. Deep analysis of Orest Levitskiy works given in the article fully reflect complicated inner world of shynkarka, and her marginal life.